GANDBOLCHILARNI RESPUBLIKA BOSQICHI MUSOBAQALARIDAGI MUAMMOLARI VA XATOLARI

Ahmadjonov Dilmurodjon Davronjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti Jismoniy madaniyat va sport faoliyati fakulteti Sport o‘yinlari nazariyasi va uslubiyati kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: ahmadjonovdilmurod1995@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada gandbolchilarning respublika bosqichi musobaqalarida duch kelishi mumkin bo‘lgan texnik, taktik, jismoniy, psixologik va tashkiliy muammolar nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi o‘yin xatolarini tizimlashtirish hamda ularni aniqlash va kamaytirishga xizmat qiladigan amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat. Maqola gandbolda musobaqa faoliyati, hujum samaradorligi va o‘yin ampluasiga xos yuklamalar haqidagi ilmiy manbalarning narrativ sharhiga asoslangan. Tahlil natijasida xatolarni faqat sportchining individual kamchiligi sifatida baholash yetarli emasligi, ularni o‘yin vaziyati, jamoaviy hamkorlik va tayyorgarlik sharoiti bilan birgalikda ko‘rib chiqish zarurligi asoslandi. Videotahlil, vaziyatli mashqlar, individual yuklama va aniq baholash mezonlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Respublika musobaqalariga oid birlamchi ma’lumotlar mavjud bo‘lmagani sababli maqolada mahalliy jamoalarning xatolari chastotasi yoki tavsiyalarning tajribada tasdiqlangan samaradorligi haqida da’vo qilinmaydi.

Kalit so‘zlar. Gandbol, respublika musobaqalari, texnik xatolar, taktik tayyorgarlik, to‘p yo‘qotish, hujum samaradorligi, himoya, maxsus chidamlilik, psixologik tayyorgarlik, videotahlil.

Kirish

Gandbolda musobaqa natijasi individual mahorat, jamoaviy harakat va vaziyatga mos qaror qabul qilishning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq. Sportchi qisqa vaqt ichida sheriklari va raqiblarining joylashuvini baholashi, to‘p uzatish yoki darvozaga otish imkoniyatini tanlashi hamda hujumdan himoyaga o‘tishi kerak. Shu sababli bitta noto‘g‘ri qaror hujumning yakunlanmay qolishiga yoki raqib uchun qulay imkoniyat yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Respublika bosqichidagi musobaqalarga tayyorgarlikda murabbiy uchun asosiy vazifa faqat yakuniy hisobni baholash emas, balki natijaga olib kelgan o‘yin jarayonlarini tushuntirishdir. Bunda jamoalarning tayyorgarlik tajribasi, yosh toifasi, mashg‘ulot sharoiti va raqib saviyasi hisobga olinishi lozim. Ushbu omillarning O‘zbekiston respublika musobaqalaridagi ta’sir darajasini aniqlash alohida kuzatuv va ma’lumot yig‘ishni talab qiladi. Maqolada “muammo” tushunchasi samarali o‘yin ko‘rsatishni qiyinlashtiruvchi sharoit yoki tayyorgarlikdagi kamchilikni, “xato” esa muayyan vaziyatda bajarilgan samarasiz harakat yoki noto‘g‘ri qarorni anglatadi. Ushbu farqlash muhim: noaniq uzatma ko‘rinadigan xato bo‘lsa, uni yuzaga keltirgan sabab sherikning to‘psiz harakati, raqib bosimi yoki sportchining kechikkan qarori bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi

Ferrari va hammualliflar Yevropa gandbol federatsiyasi Chempionlar ligasining besh mavsumidagi 55 uchrashuvni tahlil qilib, g‘olib va mag‘lub jamoalarning hujum ko‘rsatkichlarini solishtirgan. Tadqiqotda darvozaga otish samaradorligi, natijali uzatmalar va pozitsion hujumdan urilgan gollar bo‘yicha farqlar qayd etilgan [1]. Bu natijalar hujumni faqat urilgan gollar soni orqali emas, balki imkoniyatning qanday yaratilgani va yakunlangani orqali ham baholash zarurligini ko‘rsatadi. Biroq kuzatuv tadqiqoti mazkur ko‘rsatkichlar g‘alabaning yagona sababi ekanini isbotlamaydi. Michalsik, Madsen va Aagaard erkaklar gandbolidagi texnik harakatlarni o‘rganishda darvozaga otish, yorib kirish, tezkor hujum, yakkakurash, texnik xato va himoya xatolarini alohida tahlil qilgan. Mualliflar o‘yin ampluasiga qarab faoliyat talablari farqlanishini ko‘rsatib, pozitsiyaga mos tayyorgarlikning ahamiyatini ta’kidlagan [2]. Ushbu yondashuv qanot, orqa chiziq va chiziq o‘yinchilarini bitta umumiy mezon bilan baholashning cheklanganligini anglatadi.

Michalsik, Aagaard va Madsenning jismoniy faoliyatga bag‘ishlangan tadqiqotida erkak gandbolchilarning ikkinchi bo‘limdagi yuqori shiddatli yugurish hajmi birinchi bo‘limga nisbatan kamaygani kuzatilgan [3]. Bu natija musobaqa davomida harakat faolligining o‘zgarishini hisobga olishga asos bo‘ladi. Shunga qaramay, muayyan texnik xatoni charchoq bilan bog‘lash uchun o‘sha vaziyatga oid qo‘shimcha dalillar kerak. Ayol gandbolchilar faoliyatiga oid tadqiqot ham texnik harakatlar va jismoniy talablarning o‘yin pozitsiyasiga xos jihatlarini tahlil qilgan [4]. Adabiyotlar umumlashmasi mashg‘ulotni sportchining vazifasi va musobaqa talablariga moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu xalqaro natijalarni mahalliy jamoalarga tatbiq etishda jins, yosh, mahorat darajasi va musobaqa formatidagi farqlar e’tiborga olinishi shart.

Metodologiya

Maqola narrativ adabiyotlar sharhi va nazariy umumlashtirish shaklida tayyorlandi. Tahlil uchun gandbolning hujum samaradorligi, texnik faoliyati va pozitsiyaga xos jismoniy talablariga bevosita aloqador to‘rtta ilmiy maqola tanlandi. Manbalarning mualliflari, nashr ma’lumotlari va mavjud annotatsiya yoki to‘liq matnlari tekshirildi. Ushbu ish tizimli sharh yoki meta-tahlil sifatida taqdim etilmaydi.

Tahlilda uch yo‘nalish ajratildi: manbalardagi asosiy natijalarni umumlashtirish; xatolarni texnik, taktik va boshqa ehtimoliy omillar bilan bog‘lash; respublika musobaqalarida qo‘llash uchun kuzatuv mezonlarini ishlab chiqish. Birlamchi kuzatuv, sportchilar bilan so‘rovnoma yoki pedagogik tajriba o‘tkazilmadi. Shuning uchun “Natija” bo‘limida muallifning analitik tasnifi va amaliy takliflari bayon etiladi.

Kelgusidagi empirik tadqiqot uchun har bir jamoa hujumini alohida kuzatuv birligi sifatida qayd etish taklif qilinadi. Qayd varag‘iga uchrashuv vaqti, hisob farqi, son jihatidan teng yoki teng bo‘lmagan tarkib, hujum turi, xato turi va epizod yakuni kiritilishi lozim. Bir xil to‘p yo‘qotishni bir nechta mustaqil xato sifatida sanamaslik uchun asosiy xato va unga bog‘liq omillar alohida belgilanishi kerak.

Taqqoslashda mutlaq sonlar bilan birga nisbiy ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq: to‘p yo‘qotish ulushi — yo‘qotish bilan yakunlangan hujumlar sonining jami hujumlarga nisbati; darvozaga otish samaradorligi — gollar sonining jami otishlarga nisbati; hujum samaradorligi — gol bilan yakunlangan hujumlar sonining jami hujumlarga nisbati. Har bir nisbat 100 ga ko‘paytirilib, foizda ifodalanadi. Darvozabon qaytarishlari uning darvozasiga yo‘naltirilgan, gol yoki qaytarish bilan yakunlangan otishlarga nisbatan hisoblanadi; darvozadan tashqariga ketgan otishlar bu maxrajga kiritilmaydi.

Videoyozuvlarning bir qismini ikki kuzatuvchi mustaqil kodlashi, kelishmovchiliklar esa oldindan belgilangan mezonlar asosida muhokama qilinishi tavsiya etiladi. Raqib bosimi ostidagi va bevosita bosimsiz xatolar ajratilishi zarur. Voyaga yetmagan sportchilar qatnashadigan tadqiqotda rozilik va ma’lumotlarni shaxssizlantirish tartibi belgilanadi.

Natija

Nazariy tahlil asosida respublika bosqichi musobaqalarini o‘rganish uchun quyidagi muammo va xatolar yo‘nalishlari ajratildi. Ular mahalliy uchrashuvlarda aniqlangan chastotalar emas, tekshirilishi lozim bo‘lgan analitik kategoriyalardir.

1. Texnik bajarishdagi xatolar. To‘pni noaniq uzatish, qabul qilishda yo‘qotish, harakatlar uyg‘unligining buzilishi va noqulay holatdan darvozaga otish hujum imkoniyatini cheklaydi. Bunda qarorning sifati bilan uni bajarish sifati ajratilishi kerak: o‘yinchi to‘g‘ri sherikni tanlab, uzatmani noto‘g‘ri bajarishi yoki aksincha, texnik jihatdan aniq, ammo taktik jihatdan xavfli uzatma berishi mumkin. Mashg‘ulotda harakatdagi sherikka uzatish, faol himoyachi qarshiligida to‘p qabul qilish va vaqt cheklangan vaziyatlar tavsiya etiladi.

2. Taktik hamkorlikdagi xatolar. To‘psiz harakatning sustligi, hujumda o‘yinchilar orasidagi masofaning buzilishi, son ustunligidan foydalanmaslik va himoyaga kech qaytish kuzatuvda alohida qayd etilishi lozim. Bunday vaziyatlarni faqat to‘pni yo‘qotgan sportchi zimmasiga yuklash jamoaviy sabablarni yashirishi mumkin. Ikki kishining bir himoyachiga, uch kishining

ikki himoyachiga qarshi mashqlari va to‘p yo‘qotilgach himoyaga o‘tish topshiriqlari amaliy yechim sifatida taklif qilinadi.

3. Himoya va darvozabon hamkorligi. Himoyachining raqibga ortiqcha yaqinlashishi yoki undan uzoqlashishi, sherigiga yordam berishga kechikishi va to‘siq bilan darvozabon harakatining muvofiqlashmaganligi xavfli vaziyat yaratishi mumkin. Darvozabon faoliyatini baholashda otish masofasi, burchagi va himoya bosimi hisobga olinishi kerak. Mashg‘ulotda himoyachi hamda darvozabonning vazifalarini kelishish va bir xil vaziyatni turli variantlarda takrorlash tavsiya etiladi.

4. Jismoniy tayyorgarlik va yuklamani boshqarish. Uchrashuv oxirida harakat faolligi pasayishi kuzatilsa, uning sababini umumiy chidamlilikning pastligi deb darhol baholash to‘g‘ri emas. O‘yin vaqti, amplua, avvalgi yuklama va almashtirishlar ham tekshirilishi lozim. Xalqaro tadqiqotlar asosida pozitsiyaga mos tayyorgarlik zarurligi kelib chiqadi [2–4]. Takroriy tezlanish, yo‘nalishni o‘zgartirish va texnik harakatni birlashtiruvchi mashqlar sportchining tayyorgarligiga mos dozalanishi taklif etiladi.

5. Psixologik boshqaruv va muloqot. Hisobdagi ortda qolishdan keyin shoshilinch qaror qabul qilish, avvalgi xatoga haddan tashqari e’tibor berish yoki sheriklar bilan muloqotning uzilishi tekshirilishi mumkin bo‘lgan omillardir. Ularni videotasvirning o‘zi orqali ishonchli psixologik tashxis sifatida baholab bo‘lmaydi. Sportchi fikri va murabbiy kuzatuvi bilan birga o‘rganish zarur. Mashg‘ulotda hisob va vaqt bosimini modellashtirish, qisqa vazifalar berish va xatodan keyingi navbatdagi harakatga e’tiborni qaytarish taklif qilinadi.

6. Tashkiliy va metodik muammolar. Raqib haqida ma’lumotning yetarli emasligi, o‘yin vazifalarining noaniqligi, almashtirish mezonlarining belgilanmagani va uchrashuvdan keyingi tahlilning faqat hisob bilan cheklanishi tekshirilishi lozim.

Mazkur omillarning mahalliy jamoalarda mavjudligi bu maqolada tasdiqlanmagan. Murabbiy har bir uchrashuv uchun aniq vazifalar belgilashi, keyin esa ularning bajarilishini videolavhalar va qayd etilgan ko‘rsatkichlar orqali baholashi tavsiya etiladi.

Taklif etilayotgan tuzatish jarayoni “xatoni qayd etish — sabab haqidagi taxminni tekshirish — mos mashqni tanlash — keyingi uchrashuvda qayta baholash” ketma-ketligiga asoslanadi. Ustuvorlik faqat eng ko‘p takrorlangan xatoga emas, oqibati og‘ir va mashg‘ulot orqali o‘zgartirish mumkin bo‘lgan xatolarga ham berilishi kerak. Birgina uchrashuv natijasi asosida qat’iy xulosa chiqarishdan saqlanish lozim.

Xulosa

Gandbolchilarning respublika bosqichi musobaqalaridagi muammo va xatolarini o‘rganishda texnik bajarish, taktik qaror, jismoniy yuklama, jamoaviy muloqot va tashkiliy sharoit birgalikda tahlil qilinishi kerak. Adabiyotlar hujum samaradorligini ko‘p mezon asosida baholash va tayyorgarlikni o‘yin ampluasiga moslashtirish zarurligini qo‘llab-quvvatlaydi. Amaliy jihatdan har bir jamoada bir xil mezonlarga asoslangan videotahlil varag‘ini joriy etish, to‘p yo‘qotish va otish samaradorligini hujumlar kontekstida hisoblash, mashg‘ulotlarga musobaqaga yaqin vaziyatlarni kiritish tavsiya etiladi. Murabbiyning qayta aloqasi sportchi shaxsiga baho berishga emas, aniq harakat va uni yaxshilash yo‘liga qaratilishi lozim. Maqolaning asosiy cheklovi respublika musobaqalariga oid birlamchi ma’lumotlar mavjud emasligidir. Shu bois qaysi xato eng ko‘p uchrashi yoki taklif etilgan usullar natijani qancha yaxshilashi haqida xulosa chiqarilmaydi. Keyingi tadqiqotlarda yosh va mahorat darajasi aniq belgilangan jamoalar uchrashuvlarini kuzatish, taklif etilgan mezonlar ishonchliligini tekshirish hamda tuzatish dasturini tajribada baholash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ferrari, W., Dias, G., Sousa, T., Sarmento, H., & Vaz, V. (2020). Comparative Analysis of the Offensive Effectiveness in Winner and Losing Handball Teams. Frontiers in Psychology, 11, 547110. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.547110